Дослідження літературного процесу північно-східного регіону України та прилеглих територій Російської Федерації

УДК 821.161.1 – 31.09 : 7.038.51

О. О. Бровко

СУЧАСНИЙ РОМАН-АНТИУТОПІЯ: ЛУГАНСЬКА ВЕРСІЯ

Переконструювання фрагментів історичного буття продовжує привертати увагу як істориків, так і письменників та літературознавців. „Протягом останніх кількох десятиріч, – пише Е. Доманська, – історія як дисципліна, що виробляє обов'язкове знання, була об'єктом критики збоку дослідників, які репрезентують авангардні напрямки сучасної гуманітаристики (конструктивізм, деконструкція, текстуалізм, наративізм, новий історизм). Ця критика була спрямована, зокрема, проти класичної концепції істини, об'єктивності історичного знання та „прозорого" розуміння джерела" [1, с. 14].

Твердження про нове прочитання, реінтерпретацію історичних подій, міфологізацію минулого в масовій свідомості, спроби переписування або творення альтернативної історії впродовж останніх років залишаються предметом дискусій істориків різних країн і є виявом загального стану гуманітаристики межі XX – XXI ст.

Актуальні питання міфологізації історичної свідомості, ідеологічної практики поширення наративних версій історичних фактів не один раз опинялися в центрі дискусій [2 – 5]. Зокрема, різні аспекти такого перегляду й осмислення історичного матеріалу висвітлено в роботах О. Лобіна, Д. Володихіна, В. Новикова, І. Чорного, М. Лисакової, Б. Ланіна, Ю. Арської, В. Халізєва, Ю. Шатіна, О. Еткінда та інших авторів. Проблема ревізії історії сучасною художньою літературою та письменницькі версії ймовірного майбутнього продовжують привертати увагу дослідників.

Метою пропонованої студії є спроба поглянути на роман-антиутопію луганського автора Г. Боброва „Епоха мертвонароджених" у контексті інших версій альтернативного моделювання історії в сучасній літературі. Матеріалом для роздумів обрано твори, що дають змогу простежити найбільш поширені, на нашу думку, моделі кореляції історичної та художньої свідомості. Частина з них має художню цінність, частину вважають передусім текстом-провокацією, орієнованою на масового читача, або пропагандистським проектом.

Відоме зображення альтернативної Росії в романі В. Аксьонова „Острів Крим” (1979, 1981). „Фатерланд” (1992) – роман-трилер англійського письменника Р. Харріса, який розповідає про події 1964 року після перемоги Третього рейху. Можливій війні СРСР і Японії присвячено твір Н. Сорде „Апельсини Ялти” (1996). С. Штирлінг у жанрі антиутопії вибудовує версію історії нацистського майбутнього у „Марші через Грузію” (1991). С. Корнвелл пропонує модель світового панування Третього рейху у творі „Філадельфійський експеримент ІІ” (1992). У паралельній дійсності, де переміг нацизм, перебуває героїня повісті Д. Куінна „Після Дахау” (2001). М. Фарнеті у творі „Нова імперія Сходу” (2006) уявляє Італію як наддержаву від Ефіопії до Уральських гір, що разом із Британією і США перемогла Радянський Союз.

Чимало авторів звертаються до гротескної манери письма, фольклорно-анекдотичних традицій в осмисленні історичних альтернатив, як В. Кожелянко у свідомо провокативному романі „Дефіляда” (2000).

Роман О. Громова „Ісландська карта” (2006) написано в жанрі не тільки альтернативної історії, а й альтернативної географії. На початку XXI ст. російська монархічна держава змагається за глобальний вплив із Німеччиною, Великобританією та Францією. Карта світу в романі О. Громова суттєво відрізняється від справжньої, адже на ній немає ані Північної, ані Південної Америки, а всю цю територію охоплює океан [8].

У літературно-критичних студіях наявні діаметрально протилежні погляди на такі тексти: від думок про домінування альтернативних художніх версій історичного минулого в сучасній літературі до повного неприйняття такого підходу. Особливо гострі оцінки викликали твори двох тематичних груп. По-перше, це тексти, де картина ймовірного майбутнього вибудовується не за принципом антиутопії, а постає як версія можливого Ельдорадо. Так, С. Абрамов у повісті-фантасмагорії „Тихий ангел пролетів” (1999) змальовує Росію після поразки Німеччини як демократичну державу західного зразка. Схожі настрої спостерігаємо в романі А. Лазарчука „Інше небо” („Иное небо”) (1993).

По-друге, поділ карти України, візуалізований у ЗМІ в ході виборчої кампанії 2004 р., має свої літературні версії. Як відомо, ще О. Ірванець у романі „Рівне / Ровно (Стіна)”, а також Д. Губенко у повісті „Сходославія” та інші автори намагалися спрогнозувати проблеми, спричинені розігруванням політичної карти. Широкого розголосу набули проекти Г. Савицького „Поле бою – Україна. Зламаний тризуб”, С. Бунтовського та М. Калашникова „Незалежна Україна. Крах проекту”, Ф. Березіна „Війна 2010. Український фронт”, Г. Боброва „Епоха мертвонароджених”.

Особистий досвід Г. Боброва, безсумнівно, став основою для відображення бойових дій у романі „Епоха мертвонароджених”, написаному 2005 – 2007 року в Луганську [7]. Незаперечною є

обізнаність Г. Боброва щодо військової техніки та видів зброї, про що свідчать чисельні примітки до роману („АМVешка”, „КПВТ” „РПГ - 7”, „Кончар”, „ПК”, „АТС”, „СВД” – „ТКСВ”, РПО „Шмель” „АКМ” /„АКМО”, „БПЛА”, „РЛС” тощо). Сповнений текст і війського сленгу („подствольник”, „розгрузка”, „пиджак”, „махровые”, „контрабас”, „стройбатиться” та ін.), жаргонної, а також ненормативної лексики. Відчувається відгомін оповідань цього автора на близьку йому тему війни в Афганістані.

Роман „Епоха мертвонароджених” анотований як найкраща антиутопія на тему громадянської війни в Україні. За авторською моделлю ймовірних подій причиною збройного конфлікту стала русофобська політика „помаранчевих”. Протистояти „западенцям”, яких підтримує НАТО, здатна тільки Східна Малоросія, мешканці якої відповідають окупантам партизанською війною. „Мы кротами зарылись на линии гостиница „Турист” – автобаза УВД – Острая Могила и, из последних сил вцепившись обломками зубов в плавящийся бетон подвалов и развалин бывшего ВАУШа, стоим с упорством защитников Брестской крепости у последних рубежей прикрытия трассы Краснодон – российская граница” [7].

Роман викликав суперечливі оцінки, висловлені передусім на інтернет-форумах, де спроби літературно-критичного поцінування межують із висновками суспільно-політичного характеру.

Читач відчуває авторський біль через прийдешню епохою мертвонароджених як можливий сценарій майбутнього, сповненого політичними пристрастями й ідеологічними баталіями, небезпеку, яку несе розпалювання міжетнічних конфліктів в будь-якій країні. Журналіст Деркулов, захоплений виром партизанської війни, усвідомлює глибину не тільки політичної, а й духовної кризи: „Брать – так все, везде и сразу! И одна икона – зеркало! Вот и все секреты, брат. Да и всегда так было… – Больше стало, друг, сейчас” [7].

Ці думки увиразнює натуралістичність згаданої головним героєм сцени на зупинці біля луганського торговельного комплексу „Будинок одягу” („Советская! Ты должен помнить эту улицу. Три шага до „Перника” и „России”. Центровее только площадь Героев Великой Отечественной войны, через одну остановку”): „Бери от жизни все” – это механизм порабощения нового века. Еще чуть-чуть, и штыки уже не понадобятся: как только в мобильники вмонтируют компьютер, телефон станет показывать кино и ТВ в реал-тайме да сравняется по цене с блоком сигарет – тогда обойдутся вообще без армий. К пиву, что даже и не пиво теперь, а какая-то сбивающая шары слабоалкоголка, уже всех приучили, как к норме, даже детей. Проповедники всех мастей уже давно у нас – стадами пасутся. Да и вообще… Нищая страна, в которой земными богами являются охмелевшие от вседозволенности чинуши и достигшие вершин потребительского рая мелкие лавочники, в то время как ведущие журналисты областного масштаба прозябают, в лучшем

случае, на триста баксов в месяц, – обречена по определению. Войны теперь ведут не полководцы – то хохлы поторопились, а те, кто на общественное мнение влияет. Недолго осталось ждать… Вэлком в эпоху модернизированного неоколониализма. Пендосы, на своем большом острове, по-прежнему рулят туземцами… И горе побежденным! Вот он – новый Рим…” [7].

У передостанній сцені романі в розмові з Душаном Деркулов озвучує свій вибір:

„ – И ты решил теперь сдаться? Вместо борьбы?!

– Нет, Душан! Нет!!! Я решил лишить их самой сути этой битвы. Главного приза – ради чего их кукловодами все и затеяно… Решил спасти свою бессмертную душу” [7].

Однак не стільки ці ідейні акценти домінують у творі. Попри спроби автора увиразнити безперспективність громадянського протистояння, наголосити на чоловічій дружбі, яка витримує випробовування війною, проекції пережитого в Афганістані на бойові дії, перенесені на реалії Луганщини (простір роману сповнений знайомих топонімів: Урало-Кавказ, Сутоган, Краснодон, Сіверськодонецьк, Родаково, Врубівка, Кремінна, Красний Луч, Антрацит, Лисичанськ, Рубіжне, Новоайдар, Городище, Станиця, Алчевськ та ін.), яскраві краєзнавці деталі; у діалогах роману увиразнено думки про загальну шкідливість прояву національної ідентичності.

Як відомо, Ю. Лотман писав, що дослідник, який шукає ідею в окремих цитатах, нагадує людину, яка, дізнавшись, що будинок має план, руйнує споруду в його пошуках. Справа ця марна, адже план не міститься в окремих цеглинках. Він реалізований у пропорціях будівлі, він – ідея архітектора. Закони жанру антиутопії передбачають загострення суспільно-політичної проблематики, однак міркування, вкладені в уста персонажів роману, передусім головного героя Кирила Андрійовича Деркулова – потік відвертої українофобії. Деркулов озвучує авторську позицію: „…постулировать… На чем стоять потом до последнего” [7]. Таких аргументів на підтвердження розпалювання антиукраїнських настроїв у тексті предостаньо.

„– Первое – украинцев, как нации, не существует. Второе – все считающие себя украинцами – обманутые русские. Следующее. Украинский язык – это сознательно исковерканный русский с массированной примесью инородных слов. Дальше: обман длится не одно столетие, направлен на раскол русских, как нации, и отрыв от России исконных территорий – ее исторического сердца. И последнее: каждый свидомый украинец – предатель!

– Всё?

– Всё! Остальное – производное от базы.

– Вот за это тебя и повесят…

– За это – готов быть повешенным…” [7].

І тут автор не стримує власних емоцій, серед яких переважає саме

відверта зневага до власної держави. Ідеться не про окремі цитати, а про антиукраїнський дух, який має різні вияви. Це і навколо лінгвістичні пасажі на зразок реплік про лисицю, Шекспіра та записи в паспортах тощо, і вкраплення в текст фрагмента „Гимна Нэпокоры”, початок і мелодія якого збігаються з Гімном України, і низка жаргонізмів, наприклад: „эсэсовские” (жарг.) – „презрительное наименование, произошедшее от аббревиатуры самоназвания „Січові Стрільці” добровольческих полков (куренів) Республики Галичина, поддерживающей ЦУР по всему спектру вопросов” [7]. І це, на нашу думку, не стільки художньо вмотивовані літературні прийоми, а радше вияв авторської позиції.

Г. Бобров відомий претензійними навколо літературознавчими студіями, а саме, виданою у співавторстві з К. Дерев’янко та М. Грековим опусом про Т. Шевченка, та останнім трактатом, присвяченим Лесі Українці, який сколихнув громадськість України. Автотекстуальні перегуки з цими працями спостерігаємо і на сторінках „Епохи мертвонароджених”: „Ладно, история – по сто раз переписываемая наука. Возьмите культуру… <…> Почему хохлов не смущает, что все три столпа – бесноватые мракобесы?!” [7].

„– Ты про менталитет – забыл…

– Было бы что забывать! В одном наперстке поместится… Что культура, что мировоззрение – мелкая убогая задрота! Сама „мова” всю жизнь была и остается языком села! Одним словом – хуторское, местечковое, кумовское крысятничество. „Моя хата с краю” – центральная мировоззренческая доктрина… Да вообще, не углубляясь, вслушайтесь в само название – Окраина, окраинцы, окраинная культура. Культурная обочина. Страну неправильно назвали. Правильно – Маргиналия. Понимаете?!” [7].

Загалом викликає подивування зухвалість автора, який, декларуючи небезпеку „русофобської політики”, дозволяє собі висловлювання на зразок: „Вопрос даже не в уродстве этого – который языком вдруг провозгласили – у***щного (нецензурна лайка – О. Б.) диалекта. Вопрос в отрыве, с мясом, целого куска народа. Помните кучмовскую „Украина не Россия”. Вот в чем фишка! Все направлено на отстройку, на отторжение от общности. Любая тема хороша, хоть Мазепа, хоть голодомор, хоть бандеровцы. Что угодно! Но главное – язык, почему им и задирали сверх всякой меры” [7].

Як бачимо, декларуючи свободу від „кукловодів” та усвідомлення ролі пропаганди, герой Г. Боброва успішно перетворюється на рупор декларацій, оцінити антидержавницький характер яких, мабуть, є справою фахівців не стільки літературознавчої галузі.

В оповіданні сучасного сербського письменника В. Ч. Казимира „Певне судження про Візантію” образно окреслено імовірний подальший діалог між історичними й літературними наративами: „Таким чином, величезну порожнечу поміж далекими світами минувшини і нами усе

більше й більше починають заповнювати флюїдні диваки сакрального вигляду. Сморід склепів, страх лікарень і попеляста барва античності є справою літератури. І якої літератури!” [8, с. 118].

Чи є справою літератури, називатися якою в останні роки претендує все більше різнорідної продукції, спекуляція на подіях минулого, наприклад, захоплене моделювання утопічної країни Сонця, побудованої після перемоги Німеччини, а не СРСР у 1945 році? Чи є справою літератури нестримне бажання автора вилити на читача потік ненависті до всього українського (тобто, за Г. Бобровим, „окраинского”)? І де закорінені джерела такого „флюїдного простору” тексту Г. Боброва, у якому незначні, але все-таки наявні позитивні моменти роману-антиутопії нівелюються декларованою українофобією, сповненою брутальної лайки?

Можна продовжувати ігнорувати цей факт, але „Епоха мертвонароджених”, разом з іншими творами члена Спілки письменників Росії та його співавторів увійшла до частини літературної карти Луганщини (принаймні як предмет розмови). Слід зауважити, що в сучасній літературі концепт карти набуває різних акцентів. Цікавими є думки про відмінності карти в семіотичному, вербальному сенсі від географічного світу як території („Карта не є територія” А. Коржибськи, „Карта перечитування” Г. Блума, „Карта і територія” М. Уельбека). Епоха мертвонароджених сприймається як симулякр розіграної політичної карти, закоріненої в політологічно-медійний дискурс, продукт масового письменства, далекий від справжньої літератури. Роман луганського автора Г. Боброва за своїми ідейно-настроєвими домінантами разом із „літературознавчими” пошуками цього автора становить політизований тенденційний метатекст, сповнений антиукраїнських настроїв та великодержавного пафосу.

Загалом у результаті огляду творів, об’єднаних спробою альтернативного моделювання та інтерпретації історичних подій, виявлено наступне:

1. Подієвий конструкт може розгортатися як версія іншого ходу історичних подій. Зокрема, низку творів зосереджено на тому, яким би було життя у світі за умов збереження Росією статусу монархії, перемоги Німеччини у Другій світовій війні, руйнування цілісності України тощо.

2. Елементи гри і фантастики стають продуктивними засобами художньої організації творів історичної тематики. Тут пріоритетним є введення в структуру художнього тексту псевдодокументів, карт вигаданих, імовірних або реальних територій тощо.

3. Ідеться про наявність двох тенденцій моделювання альтернативної історії: переміщення в часі і просторі – катастрофізм, утілений переважно в жанрі антиутопії суспільно-політичної проблематики, і фантасмагорія, іронія, вільна гра з історичними фактами й фіктивними відомостями.

4. Фантастичні версії минулого й гіпотетичного майбутнього продовжують поставати у творчій уяві письменників, які пропонують тексти різного художнього рівня, частина з яких – пропагандистський продукт, який грає на емоціях реципієнтів.

Предметом подальших досліджень може стати аналіз сучасних антиутопій та міфологізація суспільної свідомості, відображена в літературі різної художньої якості.

Список використаної літератури

1. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика : дослідження з теорії знання про минуле / Ева Доманська ; [перекл. з польськ. та англ. В. Склокін / ред. В. Склокін і С. Троян]. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 264 с. **2. Володихин Д.** Антиквары против мифотворцев / Дмитрий Володихин // Знамя. – 2006. – № 10. – С. 162 – 167. **3. Володихин Д.** Не разогнать ли нам артель „Напрасный труд”? // Родина. – 2007. – № 2. – С. 2 – 6. **4. Черный И.** „Ах, обмануть меня нетрудно, я сам обманываться рад” / Игорь Черный // Знамя. – 2006. – № 3. – С. 139 – 150. **5. Лобин А.** О путях развития исторической прозы в русской литературе начала XXI века [Електронний ресурс] / Александр Лобин. – Режим доступу : http://www.rospisatel.ru/konferenzija/lobin.htm. **6. Громов А.** Исландская карта / Александр Громов. – М. : ЭКСМО, 2006. – 448 с. **7. Бобров Г.** Эпоха мертворожденних [Електронний ресурс] / Г. Бобров. – М. : Яуза, Эксмо, 2008. – Режим доступу: http://www.fenzin.org. **8. Казимир В. Ч.** Певне судження про Візантію / Велимир Чургус Казимир // Дам’янов С. Антологія сербської постмодерної фантастики. – Л. : Піраміда, 2004. – С. 116 – 135.

Бровко О. О. Сучасний роман-антиутопія: луганська версія

Метою цієї статті є спроба розглянути роман-антиутопію луганського автора Г. Боброва „Епоха мертвонароджених” у контексті інших версій альтернативного моделювання історії в сучасній літературі. Матеріалом для спостережень слугують твори, що дають змогу простежити найбільш поширені, на нашу думку, моделі кореляції історичної і художньої свідомості. Частина з них має художню цінність, частину вважають передусім текстом-провокацією, орієнтованою на масового читача.

Ключові слова: роман-антиутопія, альтернативне моделювання, історія, інтерпретація.

Бровко Е. А. Современный роман-антиутопия: луганская версия

Целью этой статьи является попытка рассмотреть роман-антиутопию луганского автора Г. Боброва „Эпоха мертворожденных” в контексте альтернативного моделирования истории в современной литературе. Материалом для наблюдений служат произведения, предоставляющие возможность проследить наиболее распространенные, по нашему мнению, модели корреляции исторического и художественного сознания. Часть из них имеет художественную ценность, часть считают прежде всего текстом-провокацией, ориентированной на массового читателя.

Ключевые слова: роман-антиутопия, альтернативное моделирование, история, интерпретация.

Brovko O. O. Modern antiutopia novel: the Lugansk version

The goal of this article is the attempt to review antiutopia novel „Epokha mertvorozhdennykh” by G. Bobrov. This novel considers in the context of the another versions of the alternative analogue formation in the modern literature. The research is based on novels which let to us identify the most popular models of correlation of historical and artistic consciousness. The part of them has an artistic value but another part is the provocative lyrics which aimed at the general reader.

Key words: antiutopia novel, alternative analogue formation, history, interpretation.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Галич О. А.

УДК 821.161.1 – 94.09

О. А. Галич

ПОСТАТЬ ОЛЕКСАНДРА КОРНІЙЧУКА В ПСЕВДОМЕМУАРАХ ВІКТОРА НЕКРАСОВА

Творчість видатного російськомовного письменника-дисидента Віктора Платоновича Некрасова, автора знаменитого роману „В окопах Сталинграда” (1946), що своїм народженням і багатолітнім проживанням був безпосередньо пов’язаним з Україною, досі є ще не достатньо вивченою. Народився він у Києві 4 (17) червня 1911 року. 1936 року закінчив архітектурний факультет Київського будівельного інституту.